

מבוא

תרומת הספר לפסיכולוגיה המשפטית בישראל – סקירה ומבט לעתיד

דוד יגיל

עד כה לא קיים בישראל תחום התמחות בפסיכולוגיה משפטית, כתחום מוכר על פי "חוק הפסיכולוגים" (1977) ועל פי התקנות שנקבעו על ידי שר הבריאות בהמשך לחוק זה מאז נחקק החוק ועד היום. מרבית הפסיכולוגים העוסקים בתחום זה כיום, לא למדו כיצד להיות "פסיכולוג משפטי", אלא, "גלשו" לתחום זה, בתוקף עיסוקם כפסיכולוגים קליניים, שיקומיים, חינוכיים וכו'. "גלישה" זו התרחשה לרוב כאשר הם התבקשו לתת חוות-דעת לבית-המשפט בעניינים הקשורים למטופליהם. בהמשך לכך, אלה העובדים כעצמאיים, החלו לספק חוות-דעת פסיכולוגיות לפונים חדשים, שלא היו מוכרים להם מראש, ולשם כך הם ערכו בדיקות פסיכולוגיות ונוירו-פסיכולוגיות בכלים המקצועיים הידועים להם. כלומר במערכות האבחון המקובלות בתחומי העיסוק השגרתיים שלהם, מבלי לתת את הדעת לסוגיות של תקפות ושל מהימנותם של כלים אלה, ביחס לשאלות העומדות לדיון בבית-המשפט.

למיטב ידיעתנו, מרבית הפסיכולוגים אשר "גולשים" בדרך זו לתחום הפסיכולוגיה המשפטית, עושים זאת תוך כדי "קניית הדרכה" מפסיכולוגים בכירים ובעלי ניסיון בתחום זה. בכך, הם נכנסים למעשה לתהליך של הדרכה – אמנם בלתי-רשמית – אך בהחלט הדרכה מקצועית יסודית, אשר משקפת גישה אחראית וסטנדרטים אתיים גבוהים.

מטרות הספר ומבנהו

לספר זה, מספר מטרות:

- עידוד פסיכולוגים שנתעים מעיסוק בסוגיות פסיכולוגיות-משפטיות, לרכוש ידע ולהצטרף לתחום עיסוק זה. כידוע, פסיכולוגים רבים מעדיפים להימנע ממתן חוות-דעת פסיכולוגיות לבית-המשפט, עקב תחושות של חוסר בטחון-עצמי וספקות בנוגע ליכולתם לתת ביטוי לכישוריהם המקצועיים בסיטואציה זרה כל כך מזו המוכרת להם בקליניקה. סיטואציה של מתן עדות מומחה בבית-המשפט היא זרה ושונה

מפעילותם המקצועית היום-יומית, ובה הם אמורים לעמוד בחקירה נגדית מצד משפטן אשר יציג שאלות שנועדו לערער על מומחיותם, אמינותם ושיקול-דעתם המקצועי בסוגיה הנדונה.

- הצגת הידע הקיים בתחום הפסיכולוגיה המשפטית כיום, תוך הבלטת הסוגיות שבמחלוקת. זאת על מנת לעורר ספקות, חשיבה ביקורתית, דיונים פוריים ולעודד מחקר מדעי.

- קהל היעד של הספר הוא: אנשי מקצוע מתחומי בריאות הנפש והמשפט, ובכלל זה: פסיכולוגים, פסיכיאטרים, נירולוגים, קרימינולוגים, עובדים סוציאליים, עורכי-דין ושופטים. הספר לא נועד לתת מענה לסוגיות הנדונות, אלא הצעות, רעיונות, כיווני מחשבה ושיקולים מקצועיים שראוי שינחו את העוסקים בתחום זה, ובעיקר את מקבלי ההחלטות.

הספר מורכב מארבעה חלקים. **החלק הראשון** דן בסוגיות מקצועיות בקשר המדעי והפרקטי שבין פסיכולוגיה למשפט והוא כולל פרקים המתמקדים בסוגיות אתיות של חוות-דעת מומחה, באמצעות מבחנים פסיכולוגיים ובסוגיות פסיכולוגיות ואתיות בהליכי אבחון, טיפול ושיפוט.

בחלק זה מציג פרופ' משה זכי מאמר בסיסי בנושא "תרומתה המדעית של הפסיכולוגיה לבית-המשפט". פרק זה מתייחס לחקר ההתנהגות האנושית באולם בית-המשפט: תהליכים פסיכולוגיים-קוגניטיביים המשפיעים על מהימנות עדויות-ראייה במשפט הפלילי; תיאוריות בפסיכולוגיה חברתית המתייחסות למערכות יחסים בין-אישיות בבית-המשפט - אשר עלולות להשפיע על מידת האובייקטיביות של ההליך המשפטי; ונושאים הנוגעים לעמידתו של העד המומחה לחקירה ראשית ולחקירה נגדית בבית-המשפט. בהמשך לכך, בפרק שנושאו: "פסיכו-דיאגנוסטיקה, משפט ואתיקה: סוגיות מקצועיות ואתיות" עוסק פרופ' זכי בסוגיות הקשורות לאבחון לצורך מתן חוות-דעת לבית-המשפט, ומציג שלושה מודלים עיקריים להערכת נושאים מתחומי המשפט: המודל הרב-תחומי להערכת לקות למידה, המודל הרב-מקצועי להערכת פיגור שכלי ומודל ההערכה בשלבים של המסוגלות ההורית.

ד"ר משה אלמגור מציע כללים והנחיות לכתיבת חוות-דעת מומחה בפסיכולוגיה. בעבודתו זו הוא מתבסס על קוד האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל, קוד

האתיקה של הפסיכולוגים המשפטיים בארה"ב, כללי האתיקה של ההסתדרות הרפואית בישראל, מאמרים רלבנטיים מהספרות המקצועית ופסיקות רלבנטיות של בתי-המשפט בישראל.

פרופ' גבי שפלר מתמקד בהיבטים האתיים של אבחון באמצעות מבחנים פסיכולוגיים. לאחר הבהרת חשיבות מעמדם האמפירי-מדעי של המבחנים הפסיכולוגיים, מתוארות הדרישות המקצועיות בפסיכו-דיאגנוסטיקה על פי חוק הפסיכולוגים בישראל מפסיכולוגים בתחומי התמחות שונים. בפרק מובאים הסעיפים הרלוונטיים לאבחון באמצעות מבחנים פסיכולוגיים מתוך קוד האתיקה של הפסיכולוגים בישראל 2004. נוסף לכך, מוצגים ממצאי סקר התלונות אשר הוגשו לוועדת האתיקה של ההסתדרות הפסיכולוגים בישראל. בסקר זה נמצא כי העיסוק בפסיכו-דיאגנוסטיקה תופס את המקום הראשון במספר התלונות שהוגשו לוועדת האתיקה. הפרק עוסק בסוגיות האתיות הבאות: תקיפותם ומהימנותם של מבחנים פסיכולוגיים, הטיות המאבחנים בשימוש במבחנים פסיכולוגיים, ההיבטים האתיים של העיכובים התכופים בהגשת הדו"ח הפסיכולוגי המסכם את האבחון הפסיכו-דיאגנוסטי, ובסוגית הבעלות והרשות לראות את הדו"ח הפסיכולוגי ואת ממצאיו לאור "חוק זכויות החולה" (1996). בפרק מודגשת האחריות המקצועית של הפסיכולוגים להכיר את המבחנים, מהימנותם, תקיפותם, הנורמות שלהם וההיצמדות להנחיות השימוש בהם, לרבות כתיבת הדו"ח המסכם בהתבססות על ממצאיהם. כל אלה על מנת לצמצם למינימום את ההטיות הבלתי נמנעות בשימוש בהם.

פרופ' אליעזר ויצטום וד"ר יעקב מרגולין עוסקים בהיבטים מקצועיים, אתיים ומשפטיים של "המטפל הפגוע". כאן מדובר בבעיות נפשיות אשר בעטין המטפל הפגוע עלול לגרום למטופליו נזקים משמעותיים. זאת, לצד נזק למוניטין המקצועי של המקצוע אליו הוא משתייך. המחברים מגדירים את מהות הפגיעה, שכיחותה בקרב מטפלים בארץ ובעולם, הגורמים לפגיעות בקרב מטפלים, דיוקנו של המטפל הפגוע, גורמים המאפשרים את התמשכות הפגיעה, עמדות של עמיתים כלפי המטפל הפגוע, היבטים משפטיים ואתיים, ודרכי טיפול ומניעה.

בחלק זה ניכרת גם תרומתם של המשפטנים: מאמרו מאיר העיניים של פרופ' כרמי בנוגע לתהליכים תת-הכרתיים שמעורבים בתהליך השיפוט, וממנו ניתן ללמוד כי שופט הוא אדם ככל האדם, אשר מושפע אף הוא מתהליכים רגשיים ונפשיים שונים, ובכלל

זה: צרכיו, שאיפותיו, דעותיו הקדומות, נסיון החיים שלו, מאפיינים של הנאשם (מצב סוציו-אקונומי, מין, גזע, גיל), אופי העבירה, ותהליכים של "העברה" ושל "העברה נגדית". נוסף לכך, הוא עוסק בהשפעות האפשריות של סדר הטיעונים, תהליכי קבלת ההחלטות, הקונפליקט הקדם החלטתי, ומנגנונים להפחתת הדיסוננס הקוגניטיבי במהלך קבלת ההחלטות.

המשפטנית ענת לבני בוחנת את הדילמות האתיות, המקצועיות והמשפטיות המיוחדות המתעוררות ביישום הדרישה לקבלת הסכמה מדעת לטיפול נפשי, בהתאם לחוק זכויות החולה, התשנ"ו, 1996 והפסיקה. מאמרה מציע ניתוח אתי-משפטי-יישומי העשוי לשרת את אנשי המקצוע המתחבטים בסוגיות אלו בעשייה הקלינית כמו גם את המתעניינים באתיקה המקצועית, את המשפטנים ולא פחות חשוב, את ציבור הפונים לפסיכותרפיה.

השופט יוסף אלרון דן בסוגיות המשפטיות הנוגעות ל"תסקיר מבחן" ול"תסקיר קורבן" כחומר חקירה, ובהשלכות האתיות של קביעה זו. המאמר מצביע על תפקידם של פקידי הסעד ושל כותבי חוות-דעת פסיכולוגיות ופסיכיאטריות, בהכוונת בית-המשפט לסוגיות חשיבות החיסיון של תסקירים אלה.

בחלקו השני של הספר הצגנו מאמרים פרי עטם של פסיכולוגים בכירים העוסקים במתן חוות-דעת לבתי-המשפט בענייני-משפחה. חלק זה דן בסוגיות ובהיבטים המשפטיים של הפסיכולוגיה של המשפחה: מסוגלות הורית, ענייני משמורת על קטינים, אימוץ והשמת ילדים, היבטים קליניים של הגירושין ועוד. ממאמרים אלה ניתן ללמוד עד כמה מושגים השגורים בפינו ואשר נשמעים באופן שכיח בחלל בית-המשפט - אינם פשוטים ומובנים מאליהם כלל ועיקר.

ד"ר דוד יגיל מציג במאמרו שיקולים ולבטים מקצועיים הקשורים לאבחון של "מסוגלות הורית" הן בהקשר של מאבקים בנוגע למשמורת על הילדים והן בהקשר של הכרזה על קטין כבר-אימוץ. במאמר זה נידונה גם סוגיית מהימנותם, תקפותם ומוגבלותם של הכלים המקובלים כיום להערכה של "מסוגלות הורית".

מזווית ראייה שונה במקצת מתייחסת לסוגיה זו גם הפסיכולוגית כרמיה אוריין, שאף לה ניסיון של עשרות שנים בתחום זה. במאמר זה היא סוקרת את דעתם של אנשי מקצוע בנושאי הגדרת המסוגלות ההורית, מושג טובת הילד, מיהו הילד המאומץ ומהי השפעת

תהליך האימוץ על אישיותו. כמו-כן נבחנות אפשרויות השמה אחרות עבור ילדים שהוריהם נמצאו כבלתי מסוגלים לגדלם. לאור ניתוח של שלושה מקרים של אמהות לילד יחיד - בעלות אי-מסוגלות הורית, זמנית או כרונית - עולה ההצעה לקבוע כללים חדשים לגבי ההמלצות שתינתנה בסוגיית המסגרת המתאימה לסידורם של ילדים אשר הוריהם מבוגרים והילד הנדון הוא ילדם היחיד.

ד"ר מילי מאסס מציעה נקודת מבט שונה לענין ה"מסוגלות ההורית" ועוסקת בשאלה: האם מושג זה משקף "אינסטינקט הוריי" או "אינסטינקט הישרדותי". במאמר זה מוצגות שתי הנחות שעומדות ביסוד הערכת יכולתו של ההורה לגדל את ילדו. ההנחה האחת גורסת שהיחס המגן והמטפח של ההורה לילדו הוא ביטוי ל"אינסטינקט הוריי". בהתאם לכך, הערכת יכולתו של ההורה לגדל את ילדו מוצגת כמדעית, ומסווגת את אישיות ההורה על הציר של נורמליות ופתולוגיה. הילד עצמו, והקשר שלו להורה, לא נוכח בהערכת "היעדר מסוגלות" כפתולוגיה. הפקעת זכויותיו של ההורה והכרזת הילד כבר-אימוץ מלווה בניתוק הקשר של הילד עם ההורה, שכן ברירת המחדל בארץ היא אימוץ סגור. ההנחה האחרת טוענת שההורות מונעת על ידי "אינסטינקט של הישרדות", ויכולתו של ההורה לגדל את ילדו באה לידי ביטוי בפתרון שלו למאבק הקיומי שבו הוא צריך להגן על משאביו מפני דרישותיו של הצאצא שמאימות לדלדלן. חוות-דעתו של המומחה מצויה במישור הערכי-מוסרי ומבוססת על תיאור הבדלים אינדיבידואליים בין משאביהם של הורים, דרישותיהם של ילדים ויכולותיהם של הורים להיענות לצרכים של ילדיהם. לדעת המחברת, הבחירה בין ההנחה שההורות מונעת על ידי "אינסטינקט ההישרדותי", שמוקדה הוא היחסים בין ההורה לבין הילד, לבין הנחת ה"אינסטינקט ההוריי", שמתמקדת באישיותו של ההורה, קובעת את הגדרת זכותו של הילד. מן ההסבר שההורות מונעת על ידי "אינסטינקט הוריי" נגזר פתרון של "הכל או לא כלום", שמסלק את ההורה שנכשל מחייו של הילד, ושולל את זכותו של הילד לקשר עם הוריו. חוות-דעת שמבוססת על ההנחה שההורות מונעת על ידי "אינסטינקט ההישרדותי" מניבה טווח פתרונות רחב אשר מאפשרים המשך קשר בין הילד לבין הוריו, ומכירה בזכותו הבלתי מותנית של הילד לקשר עם הוריו הביולוגיים. לדעתה, הפקעת זכותו של ההורה הביולוגי כמשמורן, איננה מחייבת את ניתוק הקשר שבין הילד לבין ההורה.

ד"ר זיוה לויטה מציעה במאמרה דרכים פרקטיות להתמודדות במצבים של גירושין עתירי-קונפליקט. פרק זה חושף את הדינאמיקה השלילית של זוגות המצויים בגירושין

עתירי-קונפליקט. לדעת המחברת, בדינאמיקה זו נמצאים שני אנשים עם עולם פנימי מבוהל המוביל לשימוש במנגנוני-הגנה של פיצול והשלכה אשר יוצרים מעגל של פחד (פחד מעצמי ופחד מבן הזוג) וחוסר יכולת להגיע לפיתרון של קונפליקט הגירושין. הבנה טובה יותר של הדינאמיקה הזוגית בגירושין עתירי-קונפליקט הינה בעלת השלכות חשובות הן לאנשי הטיפול והן לאנשי המשפט. במטרה למצוא דרכים להתמודד עם האתגר אשר מציבים גירושין עתירי-קונפליקט, יש צורך בשיתוף פעולה בין מערכות הטיפול והמערכות המשפטיות.

הפתרון המוצע כאן הוא טיפול משולב בחסות בית-המשפט, אשר משלב בין העולם הפנימי והחיצוני של המשפחה.

החלק השלישי עוסק בסוגיות מתחום הנירו-פסיכולוגיה המשפטית, סוגיות שרלבנטיות במשפט האזרחי הנוגע לתביעות נזיקין במקרים של נזקים גופניים, קוגניטיביים ונפשיים בעקבות תאונות.

ד"ר דני הופיין ונרקיס בר-לב מציגים מידע עדכני ופרקטי בנוגע לשתי סוגיות מרכזיות בעבודת הפסיכולוג השיקומי בבואו לתת חוות-דעת לבית-המשפט: כיצד ניתן להתמודד עם ניסיונות להטיית-תוצאות הבדיקה מצד נבדקים וכיצד להעריך את רמת האינטליגנציה הקודמת, לפני הפגיעה, בקרב נפגעי-ראש.

לדעת המחברים, ניתן להגיע לאומדן תקף של הנזק הנירו-קוגניטיבי שנגרם לפרט כתוצאה מפגיעה מוחית רק בתנאי שביצעו במבחנים כיום חפים מהטייה מכוונת ושקיים בסיס השוואתי משוער לתפקודו הקוגניטיבי טרם הפגיעה. חוסר תקפות של תוצאות אבחון ניורו-פסיכולוגי עשוי לנבוע מסיבות שונות כולל מצבו הנפשי של הנבדק, ומודעותו או כוונתו המודעת להרוויח רווחים משניים מביצוע מונמך. המחברים סוקרים ארבעה פרמטרים עיקריים שהוצעו בספרות המקצועית לשם אבחון של הטייה מכוונת מצד הנבדק: אי-התאמות בין דיווח הנבדק לבין תוצאות מבחנים; פרופיל ביצוע מוטל לרעה במבחנים ניורו-פסיכולוגיים רגילים; מבחני הטייה מסוג ביצוע קל ביותר; ומבחני ברירה כפויה. מבין מדדים אלו מבחני הברירה הכפויה נמצאו כיותר תקפים. בהמשך לכך, סוקרים המחברים ארבע שיטות של אומדן היכולת הטרום-פגיעתית: שיטת התפקוד הטוב ביותר, שיטת המבחן העמיד, נוסחאות רגרסיה דמוגרפיות ושיטות משולבות. אלו האחרונות הן היותר מקובלות כיום. לדעת המחברים, שימוש

נבון בשיטות אבחון לגילוי הטייה מכוונת ולהערכת היכולת הטרום-פגיעתית - עשוי לסייע רבות בדיון הנוירו-פסיכולוגי המשפטי והוא עדיף לאין ערוך על פני אומדנים התרשמותיים או אינטואיטיביים.

ד"ר חנן דוד עוסק במאמרו הראשון בסוגיות הקשורות להגדרות של "ליקוי" (Impairment), "מוגבלות גופנית" (Disability) ו"נכות" (Handicap), והשלכותיהן של הגדרות אלה לענין קביעת אחוזי-הנכות של הנפגע. המחבר מציג מושגי-יסוד בתורת השיקום, כפי שהם נקבעים במודל המכונה ICIDH. הטענה המרכזית במאמר זה היא שדווקא ההשלכות הפסיכולוגיות המתגלות במצבים של ליקוי (רפואי) ומוגבלות (גופנית) - הן שתקבענה באיזו מידה האדם שנפגע בגופו, יהיה גם "נכה"; כיצד יתנהל מהלך השיקום שלו; ומה יהיו תוצאותיו של תהליך השיקום. במאמר מובאות מספר דוגמאות הממחישות את משמעותם היתרה של ההיבטים הפסיכולוגיים והאתיים במצבי מוגבלות, ובהתאם לכך מודגש מקומו החשוב של הפסיכולוג השיקומי במסגרת הדיון המשפטי בנושא זה.

במאמרו השני, ד"ר חנן דוד דן ברמה המושגית וברמה הקלינית, ה'מעשית', של הבעיה הפסיכופיסית אודות טיבו של הקשר בין המוח ובין האדם "בעל המוח". השלכותיה של בעיה זו בולטות כאשר מדובר בליקוי התפקודי המתגלה בעקבות חבלה מוחית.

לדעת המחבר, במקרים של חבלה במוח - ו/או בראש - מקומו של האבחון הנוירו-פסיכולוגי - על מאפייניו המיוחדים - הינו מרכזי ואף חשוב ביותר. זאת לבטח כאשר נדונה בפני בית-המשפט תביעת נזיקין בגין חבלה כזאת.

החלק הרביעי עוסק בסוגיות פסיכולוגיות מתחום המשפט הפלילי. פרופ' משה אדד עוסק במאמרו ב"השלכות הפסיכולוגיות של הענישה". לדעתו, הפרת החוק משקפת כשלון של החברה בתהליך החינוך של האדם. יש ובני אדם הנפגעים מזולתם או ממערכות החברה מפתחים סגנונות של התנהגות של מרד, של התנגשות, של הרס ושל התנהגויות אנטי-סוציאליות. החברה מנסה להבטיח את בטחונה על ידי צמצום יכולתם של הפושעים להגשים את זממם. החברה בנתה לעצמה מערכת עונשים שמטרתה צמצום תופעת העבריינות, אם בדרך ההרתעה ואם בדרך ההרחקה מהחברה (מעצר/ מאסר). המאמר בוחן את נחיצות העונשים בצמצום הפשיעה והוא מדגיש, כי יש בעונש כדי להעצים דווקא את הרצדיביזם.

בהמשך לכך, פרופ' משה אדד, אפרת ויגנסקי, וד"ר חנה חימי, מרחיבים את היריעה בדיון פסיכולוגי-פילוסופי-אקזיסטנציאליסטי בסוגית "הריק הקיומי" והשלכותיו על ההתנהגות בכלל ועל התפתחות של התנהגות עבריינית בפרט.

המחברים מצביעים על הקשר שבין היעדר "יש קיומי" ותחת זאת, מצבים של "ריק קיומי" ושל "יש קיומי" מאכזב - לבין התרחשויות של התנהגויות עברייניות, חריגות וקשות.

ד"ר משה תימור מציג ממצאי מחקר העוסק בטקטיקות הסבר של נאשמים בבית-המשפט. המחקר מבוסס על תצפיות ופרוטוקולים מ-466 משפטים שנערכו בסניפי בית-משפט השלום בארץ בחודשים דצמבר 2005 וינואר 2006.

מממצאים אלה ניתן ללמוד מדוע לעומד מהצד במהלך דיון משפטי נדמה לעתים, שהנאשמים העומדים לדין הם חלק מל"ו הצדיקים או שמא יש יותר מל"ו צדיקים? במאמר זה סוקר המחבר את סוגי ההסברים בהם משתמשים נאשמים ונציגיהם בבית-משפט השלום בארץ, על מנת להצדיק או לנמק את התנהגותם העבריינית. הנאשמים בסטייה מהחוק, נדרשים להתייחס להאשמות נגדם, ולרוב הם מנסים להסביר את פעולותיהם בצורה שתבטל את אשמתם או לפחות תצמצם אותה ותפחית מהעונש הצפוי להם. בשונה ממחקרים אחרים, שמצאו שניים עד חמישה סוגי הסברים להתנהגות בלתי-נורמטיבית, הרי במחקר זה נמצאו ששה סוגים של הסברים: הכחשות, הצדקות, תירוצים, עקיפות והודאות חלקיות ומלאות.

ד"ר גבריאל וייל מוביל את הקורא לתהליכים נפשיים פנימיים בקרב פסיכולוגים העוסקים באבחון של רוצחים, וחושף בפנינו עד כמה תהליך זה הינו בעייתי וטעון מבחינה רגשית. בתחילת המאמר הוא מתייחס לפער הקיים בעבודתם של מאבחנים במסגרות טיפוליות לעומת המסגרת המשפטית. בהמשך הוא סוקר את המושגים של "העברה נגדית" ו"ברית אבחונית" ויישומם בעריכת מבחנים פסיכולוגיים במסגרת משפטית בבדיקות של רוצחים. לדעתו, המודעות לקיומם של תהליכים של העברה נגדית והשליטה בהם - חיוניים ליעילותם של התהליכים הדיאגנוסטיים הואיל וההעברה הנגדית חושפת עבור הבוחן עצמו, מידע חשוב אודות הנבדק. במצב איבחוני מיוחד זה, הבודק נע ללא הרף ובגמישות בציר בין עמדה שיפוטית לבין עמדה מבינה ומחפשת משמעות, כשלמעשה האבחון המלא דורש אינטגרציה בין שתי העמדות הללו.

ד"ר הליין וולך דנה בחוסר הצדק שעלול להיגרם לנאשם בעבירה פלילית חמורה, כגון, רצח, אשר בעקבות טענת "אי-שפיות" נשלח לבי"ח פסיכיאטרי שם הוא עלול להיות מוחזק זמן רב באשפוז כפוי, מבלי שנקבעה אשמתו או חפותו. יתרה מכך, אדם זה עלול להישאר בבי"ח פסיכיאטרי, במשך זמן רב יותר מכפי שהיה מוחזק שם באשפוז אזרחי מרצון, ואף יותר מכפי שהיה נגזר עליו, לו נמצא אשם בעבירה ונשלח למאסר. ד"ר וולך מציעה לבצע שינויים בחקיקה הקשורה להגנת האי-שפיות: (1) להפוך את הסעיף בחוק הישראלי **המאפשר** בדיקת ראיות, לסעיף **שמחייב** את המשטרה ו/או בית-המשפט לקיים מעין משפט, או מעין בדיקת הראיות, ובאם אין מספיק ראיות, לזכות את הנאשם. (2) לקבוע פרק זמן קבוע, קצר יחסית, לאשפוז הכפוי תחת צו בית-המשפט, ובחלוף פרק זמן זה, החולה משתחרר, או, אם הוא עדיין חולה, ומהווה סכנה לציבור או לעצמו, יש לדון בהמשך של אשפוז כפוי או אזרחי. תיקונים אלו יאפשרו לנו כחברה לשמר את הגנת האי-שפיות, ללא הקשיים המיותרים שהיא גורמת להם כיום.

מבט לעתיד

תחום הפסיכולוגיה המשפטית, הוא תחום צעיר יחסית מבין התחומים השונים בפסיכולוגיה, וסביר להניח כי תחום זה ימשיך להתפתח, הן מבחינת הדרישה של משפטים להיעזר בחוות-דעת פסיכולוגיות והן מבחינת המחקר המדעי והוראת הידע הקיים בתחום.

אנו, אשר עוסקים כבר עתה בתחום זה, יודעים שאנחנו לא יודעים מספיק! אנו יודעים כי יש סוגיות רבות, אשר נתונות במחלוקת. בעיקר סוגיות הקשורות למושגים שאינם ניתנים בקלות לאופרציונליזציה ולמדידה שעומדת בקריטריונים הרצויים של תקפות ושל מהימנות, דוגמת: "מסוגלות הורית", "טובת הילד", "כשרות לעמוד לדין", "אי-שפיות זמנית", ועוד. דווקא משום כך, העיסוק בפסיכולוגיה משפטית מעורר בקרבנו אתגר. מוסכם על כולנו שיש לתת את הדעת למחקר מדעי, ולפיתוח כלי-הערכה ומדידה ייעודיים למטרות הספציפיות של פסיכולוגיה משפטית, ולא להסתפק בכלים שפותחו, תוקנו ונחקרו בהקשר הפסיכולוגי היעוצי או הטיפולי.

עיון במאמרים המופיעים בספר זה מלמד כי קיימות סוגיות פסיכולוגיות ומשפטיות רבות אשר לוקות בחסר מבחינת המידע המדעי העומד לרשות אלה החפצים לעסוק בתחום הפסיכולוגיה המשפטית. לכך, ראוי להוסיף סוגיות נוספות שעקב קוצר היריעה,

לא נדונו בספר זה, ואשר גם בהן, המלאכה טרם הושלמה. להלן מספר סוגיות שיש בהן כדי להרחיב את הידע הנחוץ, ואף מהוות אתגר בפני חוקרים ומחוקקים:

- בהמשך למאמרים של פרופ' כרמי ושל ד"ר גבי וייל מן הראוי להמשיך ולחקור את התהליכים הנפשיים המתחוללים בקרב המשתתפים בהליכים משפטיים: חוקרי-משטרה, משפטנים בפרקליטות, תובעים, סניגורים, נאשמים, תובעים תביעות נזיקין, פקיד-סעד לסדרי-דין, שופטים ועוד. סביר להניח כי מצבים רגשיים של אמפטיה, הזדהות-יתר, תחושות סלידה, כעס, רתיעה וכיו"ב – עלולים להשפיע על התיפקוד של כל אחד מאלה, ועל תהליכי קבלת ההחלטות שלהם. אך נשאלת השאלה: האומנם הם מודעים לכך? ואם אכן הם מודעים לכך, כיצד ניתן למנוע הטיות שמקורן בתהליכים אלה?
- האומנם נכון וראוי להמשיך בנוהג המקובל, לפיו בבית-משפט שלום, יושב שופט יחיד, ולעומת זאת, בבית-משפט מחוזי, יש דיונים משפטיים שמתנהלים בהרכב של שלושה שופטים? האם חומרת העבירה וגובה דמי-הנזיקין שיפסוק בית-המשפט – הם אלה אשר אמורים לקבוע את ערכאת הדיון או שמא ראוי שבבית-משפט שלום, שבו מן הסתם יושבים לא אחת שופטים בתחילת דרכם במישור השיפוט, יתנהלו דיונים בהרכב של שלושה שופטים?
- שופטי שלום בתחילת דרכם, מביעים לא אחת את הצורך בקבלת יעוץ מצד שופט בכיר מהם. חלקם אף פונים באופן בלתי-רשמי ונועצים בחבריהם. מצב זה מצריך עיון מעמיק בשאלה: האם רצוי ונחוץ להעתיק את מודל ההדרכה (Supervision) מתחום ההכשרה של מומחים בפסיכולוגיה ובפסיכיאטריה, אל תחום הכשרת שופטים?
- מה הם התהליכים התוך-אישיים והבין-אישיים המתרחשים בתהליכי קבלת החלטות של חברי ועדות החלטה למיניהן. כיצד מתקבלות החלטות בוועדות של שרות בתי-הסוהר אשר מתפקידן לאשר מתן חופשות לאסירים ו/או שחרור מוקדם. לאחר ריצוי שני שלישים מעונשם.
- בהמשך למאמרים שעסקו בשיקולים ולבטים בסוגיות של מסוגלות הורית והמלצות לענייני משמורת ואימוץ, מתעוררת השאלה: כיצד לאבחן מהם הצרכים הפסיכולוגיים ההתפתחותיים של הקטינים אשר בהם יש להתחשב בעת קביעת המשמורת והסדרי-הראיה?

- כיצד עשויה הפסיכו-דיאגנוסטיקה והנוירו-פסיכולוגיה לסייע לפסיכיאטריה המשפטית בתחום האבחון של "חוסר שפיות" ו"חוסר שפיות זמנית"?
- כיצד להתייחס ל"עדויות כבושות", ול"זכרונות מודחקים" שצצו לפתע בעקבות אירוע, קריאת ידיעה בעיתון, קריאת ספר או סרט קולנוע? מה הם הגורמים העלולים להשפיע על תהליכים אלה?
- האם זכרונות מודחקים שמופיעים במהלך טפול פסיכותראפויטי, הם אותנטיים, או שמא הם תוצר של תהליכים סוגאסטביליים וקונפבולטוריים, כפי שעולה ממחקריה של פרופ' אליזבט לופטוס?
- כיצד לבדוק אמינותם של עדויות קטינים?
- כיצד להעריך מסוכנות של עבריינים בתחומי פשיעה שונים? או לחילופין, כיצד ניתן להעריך את סיכויי השיקום של עבריינים, ובמיוחד של אלה שניתן להגדירם כ"עברייין מועד"?

בסיכומי של דבר, ניתן להגדיר את תחום הידע ואת הסוגיות הטעונות מחקר מדעי בתחום הפסיכולוגיה המשפטית במילים: "לא תם ולא נשלם".